THE LINGUISTIC FEATURES OF NATIONAL VALUES IN THE UZBEK LANGUAGE

Feruza Abdullayeva

Abstract

This thesis analyzes the linguistic features characteristic of the expression of national values in the Uzbek language. The study focuses on the semantic and pragmatic features of lexical units, phraseological expressions, proverbs and sayings, ethnocultural concepts, and speech units that reflect national values. It also examines how the values of the Uzbek people, including customs and traditions, family relationships, hospitality, respect for elders, and esteem for younger people, are manifested through linguistic means. The use of units with national and cultural content in context and their role in expressing the worldview and mentality of the people are highlighted. The findings of the study are important for gaining a deeper understanding of the national and cultural characteristics of the Uzbek language, systematizing linguocultural units, and identifying the mechanisms through which national values are transmitted from generation to generation through language.

Keywords

Uzbek language, national values, linguistic features, linguoculturology, ethnocultural units, phraseological expressions, proverbs and sayings, semantics, pragmatics, national mentality.

O‘ZBEK TILIDA MILLIY QADRIYATLARNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Feruza Abdullayeva

Annotatsiya. Ushbu tezisda o‘zbek tilida milliy qadriyatlarning ifodalanishiga xos lingvistik xususiyatlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda milliy qadriyatlarni aks ettiruvchi leksik birliklar, frazeologizmlar, maqol va matallar, etnomadaniy tushunchalar hamda

nutqiy birliklarning semantik va pragmatik xususiyatlariga e’tibor qaratiladi. Shuningdek, o‘zbek xalqining urf-odatlari, an’analari, oilaviy munosabatlari, mehmondo‘stlik, kattaga hurmat, kichikka izzat kabi qadriyatlarning til vositalari orqali namoyon bo‘lishi ko‘rib chiqiladi. Milliy-madaniy mazmunga ega birliklarning kontekstda qo‘llanishi, ularning xalqning dunyoqarashi va mentalitetini ifodalashdagi o‘rni yoritiladi. Tadqiqot natijalari o‘zbek tilining milliy-madaniy xususiyatlarini chuqurroq anglash, lingvokulturologik birliklarni tizimlashtirish hamda milliy qadriyatlarning til orqali avloddan avlodga uzatilish mexanizmlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, milliy qadriyatlar, lingvistik xususiyatlar, lingvokulturologiya, etnomadaniy birliklar, frazeologizmlar, maqol va matallar, semantika, pragmatika, milliy mentalitet.

KIRISH

Milliy qadriyatlar har bir xalqning tarixiy tajribasi, turmush tarzi, dunyoqarashi va ma’naviy-madaniy merosini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Ular jamiyat a’zolarining o‘zaro munosabatlari, axloqiy me’yorlari, urf-odat va an’analari orqali namoyon bo‘ladi. Milliy qadriyatlarning shakllanishi va avloddan avlodga uzatilishida til alohida o‘rin tutadi, chunki til xalqning ma’naviy tajribasi va madaniy xotirasini saqlovchi asosiy vositalardan biridir.

O‘zbek tilida milliy qadriyatlar turli lingvistik birliklar orqali ifodalanadi. Xususan, qarindoshlik munosabatlarini bildiruvchi so‘zlar, hurmat va ehtirom ma’nosini ifodalovchi murojaat shakllari, mehmondo‘stlik, oila, mahalla, or-nomus, hayo, sabr, oqibat kabi tushunchalar xalqning milliy tafakkuri bilan bevosita bog‘liqdir. Bunday birliklar nafaqat lug‘aviy ma’no, balki muayyan etnomadaniy va pragmatik mazmunni ham o‘zida mujassamlashtiradi.

Milliy qadriyatlarning til orqali ifodalanishini o‘rganish o‘zbek tilining lingvokulturologik xususiyatlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Chunki maqol va matallar, frazeologik birliklar, urf-odat nomlari, milliy marosimlarga oid leksika hamda kundalik nutqda qo‘llanadigan etiket birliklari xalqning qadriyatlar tizimi haqida muhim ma’lumot beradi. Ushbu birliklarning semantik va pragmatik xususiyatlarini tahlil qilish orqali til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ochib berish mumkin.

Mazkur tezisning maqsadi o‘zbek tilida milliy qadriyatlarni ifodalovchi lingvistik birliklarning leksik-semantik, frazeologik va pragmatik xususiyatlarini tahlil qilish hamda ularning milliy mentalitet va madaniy tafakkurni aks ettirishdagi o‘rnini yoritishdan iborat.

ASOSIY QISM

O‘zbek tilida milliy qadriyatlar, avvalo, xalqning tarixiy tajribasi va turmush tarzini aks ettiruvchi leksik birliklarda namoyon bo‘ladi. Masalan, “mahalla”, “oqibat”, “andisha”, “or-nomus”, “hayo”, “duo”, “baraka” kabi so‘zlar oddiy lug‘aviy ma’nodan tashqari, o‘zbek xalqining ijtimoiy munosabatlari va ma’naviy qarashlari bilan bog‘liq qo‘shimcha madaniy mazmunni ham ifodalaydi. Shu jihatdan bunday birliklar milliy qadriyatlarning til tizimidagi muhim ifoda vositalari hisoblanadi.

Milliy qadriyatlar frazeologik birliklar va maqol-matallarda yanada yorqin aks etadi. Masalan, kattaga hurmat, kichikka izzat, oila birligi, mehnatsevarlik, sabr-toqat va hamjihatlik kabi tushunchalar xalq og‘zaki ijodida barqaror shakllangan. Bunday birliklar orqali jamiyatda qanday xulq-atvor ma’qullanishi, qanday fazilatlar qadrlanishi va qanday me’yorlar muhim deb hisoblanishi namoyon bo‘ladi.

O‘zbek tilidagi murojaat va nutqiy etiket shakllari ham milliy qadriyatlarning pragmatik ifodasidir. “Aka”, “opa”, “ota”, “ona”, “amaki”, “xola” kabi qarindoshlik nomlarining qarindosh bo‘lmagan shaxslarga nisbatan hurmat ma’nosida qo‘llanishi o‘zbek nutq madaniyatining o‘ziga xos xususiyatlaridan biridir. Shuningdek,

“marhamat”, “barakalla”, “omon bo‘ling”, “duo qiling” kabi birliklar kundalik muloqotda hurmat, samimiyat va ijtimoiy yaqinlikni ifodalaydi.

Milliy qadriyatlarning lingvistik xususiyatlarini tahlil qilishda ularning faqat semantik emas, balki kontekstual va pragmatik jihatlarini ham hisobga olish zarur. Chunki bir xil so‘z yoki ibora turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha madaniy ma’no kasb etishi mumkin. Shu bois milliy qadriyatlarni ifodalovchi birliklar til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatuvchi muhim lingvokulturologik vosita sifatida baholanadi.

XULOSA

O‘zbek tilida milliy qadriyatlarning ifodalanishi til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni namoyon etadi. Milliy qadriyatlar leksik birliklar, frazeologizmlar, maqol va matallar, murojaat shakllari hamda nutqiy etiket vositalari orqali aks etib, xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va ma’naviy mezonlarini o‘zida mujassamlashtiradi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, “mahalla”, “andisha”, “or-nomus”, “hayo”, “baraka”, “oqibat” kabi birliklar o‘zbek xalqining milliy-madaniy tafakkurini ifodalashda alohida ahamiyatga ega. Shuningdek, qarindoshlik atamalarining hurmat ma’nosida qo‘llanishi va kundalik muloqotda ishlatiladigan etiket birliklari milliy qadriyatlarning pragmatik jihatdan namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi.

Shunday qilib, o‘zbek tilidagi milliy qadriyatlarni lingvistik jihatdan o‘rganish milliy mentalitet, madaniy xotira va kommunikativ an’analarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Bunday tadqiqotlar milliy-madaniy birliklarni tizimlashtirish, ularning semantik va pragmatik xususiyatlarini aniqlash hamda o‘zbek tilining lingvokulturologik imkoniyatlarini yoritishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab. – Toshkent, 2012. – B. 3–16. Mazkur manbada til va madaniyat munosabati hamda lingvokulturologiyaning asosiy tushunchalari yoritilgan. (Tsuull)

2. Mahmudov N. O‘zbek tili o‘xshatishlarining izohli lug‘ati. – Toshkent, 2013. Asarda o‘zbek tilidagi o‘xshatishlar milliy tafakkur mahsuli sifatida tahlil qilingan. (Tsuull)

3. Mamadjanova N.M. Ingliz va o‘zbek tillarida murojaat kategoriyasining lingvopragmatik va lingvokulturologik xususiyatlari: avtoreferat. – 2023. Tadqiqotda murojaat birliklarining milliy-madaniy va pragmatik xususiyatlari o‘rganilgan. (library.ziyonet.uz)

4. Muminova M.A. O‘zbek va ingliz tillarida “vaqt” konseptli birliklarning lingvokulturologik xususiyatlari: avtoreferat. – 2024. (library.ziyonet.uz)

5. Kurbonova M.S. Bir necha somatik komponentli frazeologik birliklarning kognitiv-semantik va lingvokulturologik xususiyatlari: avtoreferat. – 2025. (library.ziyonet.uz)

6. Wierzbicka A. *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. – Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 2003.

7. Kramsch C. *Language and Culture*. – Oxford: Oxford University Press, 1998.

8. Sharifian F. *Cultural Linguistics: Cultural Conceptualisations and Language*. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2017.